

VERANCSICS ANTAL ERDÉLYRŐL

Erdély inkább köralakú, mint hosszúkás terület, nem túlságosan nagy, sem szélességben, sem hosszúságban nem haladja meg a 250 magyar mérföldet. Az a része, amelyet a székelyek laknak s mely innen Brassó és Fogaras vára felé egészen Szebenig húzódik, erdőivel, völgyeivel, hegyeivel kicsit zordabb, máshol változó a vidék. Mert gyönyörű árnyas ligetei vannak, soha ki nem apadó patakok öntözik, mindenféle napsütött és szőlőhözó dombok emelkednek s csaknem mindegyik alatt, mindkét oldalt, széles síkság húzódik. Földje egyébként mindenhol bármire igen alkalmas s ha mindent figyelembe veszünk, minden tájjal, amely talajának termékenységével, terményeinek bőségével, nyájainak sokaságával, folyókkal, forrásokkal, vizesésekkel, szelid éghajlattal, egyszóval mindennel, amire csak embernek szüksége van, dicsekedhetik, össze lehet mérni, egyik mögött sem marad el és a legtöbbet fölülmúlja. Mert terményekben és borban annyira bővelkedik, hogy gyakran segíti ki a magáéból Magyarországot és a szomszédos országokat, egy 70 literes hordó bor 30, egy köből gabona 10 dénárba kerül, amint a múlt évben és az idén is lehetett látni. Borai pedig, akár erőstre, akár gyengére, akár savanykásra, akár édesre, akár fehérre, akár vörösre vagy aranysárgára, vagy az év bármely szakához megfelelőre van szükség, olyan fajták, hogy nem kívánnád helyükben a falernumit, vagy campaniait, s ezekkel összehasonlítva messze eléjük helyeznéd. Aranyat, ezüstöt csaknem minden hegyében bányásznak, nincs patak, amelyből ne lehetne mosni s azt merném mondani, hogy egész Erdély alatt só van, annyira, hogy a Maros folyó mentén sok helyütt kiemelkednek a kimosott só-sziklák. A székelyek ott-

hon ássák, mikor szükségük van rá, alig másfél tenyérnyi földet hányva fel, és Magyarország királyainak ebből nagy jövedelmük van. Vasat és ólmot is lehet találni, mindenfajta gyümölcssei pedig, mint az alma vagy körte, nemcsak ízben, hanem bőségben sem maradnak el Olaszországéi mögött, sőt barackja, amely a gyulafehérvári földön terem, messze fölülmúlja s ezeket olyan épségben őrzik meg a következő esztendőre, hogy azt mondaná az ember, hogy akkor szedték. Rétfői bőven vannak s szerteszét más táplálék is akad a barmoknak. Az éghajlat minden részében mérsékelt, sehol nem szeles, sehol nem mocsaras, sehol sincsenek ártalmas gőzök, hanem egészséges s helyeinek kies fekvésével tűnik ki mindenütt, vadászatra s mindenféle nemes szórakozásokra alkalmas. Megerősített és kiemelkedőbb városai: Kolozsvár, Szeben, Brassó, Beszterce, Meggyes, Segesvár, Sebes és Gyulafehérvár, a püspöki székhely. Várakban bővelkedik; ilyenek Hunyad, Déva, Főgaras, Diód, Csicsó, Bálványos, Gyalu és sok más, amelyek felsorolására nincs hely. Folyói: Maros, Olt, Barca, Beszterce, Nagy- és Kis-Küküllő, Szamos (szintén az egyik nagyobb, a másikat a magyarok. Visszafolyónak nevezik, mert nyugatról előbb keletnek tart, majd megint arra fordulva, amerről jött, Dész városa mellett, ömlik a nagyobbba). Azonkívül a Sebes, a Sztrigy és az Aranyas, amelyet, vagy azért, mert bőven mosnak aranyat belőle, vagy az arany-hegyekről, amelyekben ered, neveznek Aranyasnak a magyarok. Hajózható a Maros, Olt, Szamos és Aranyas, de csak mikor a nagy esőzéstől, vagy a hegycsúcsokon olvadó hótól megdagad. A két legnagyobb, a Maros és az Olt, – ez a Dunába, amaz a Tiszába ömlik, – a többieket majdnem mind felveszik, a Maros az Aranyast, az Ompolyt, a Sebest, a Nagy- és Kisküküllőt, a nagyobb Olt az u. n. Feketevizet, a Vargyast, a Homoródot, a Barcát, amely Brassó mellett folyik el, a Szebent, amelyről a város nevét kapta, és a Sztrigyet, ahol Decebál dák király híres kincsei és Sarmizegethusa, egykori királyi székhelye volt, – most Várhelynek hívják. Mindkettő számtalan hegyi patakot is vesz föl, amelyek völgyeikből folynak ki. Az Aranyas csak Tordától hajózható, alig négy magyar mérföldön a Marosig; a Szamos sokkal nagyobb részen, Dész városától egészen a Tiszáig; mindkét város híres sóbányájáról, s amabból a Marosba az Aranyas folyón szállítják a sót, a Tiszába a Szamoson, amelybe a Beszterce is ömlik. Mindegyik bővelkedik halakban és aranyfövénytől csillog.

Háromféle nemzetség lakja: székelyek, magyarok, szászok, s hozzájuk lehet tenni az oláhokat is, akik bár számban fölrnek velük, de semmi szabadságuk, semmi nemességük, semmi saját joguk nincs, kivéve Hátszeg kerület lakóit, ahol állítólag Decebalus királyi székhelye volt; az innen származottak Hunyadi János idejében, minthogy a törökök elleni harcban mindig kitartóan oldala mellett voltak, nemességet kaptak. A többiek mind alacsony sorban vannak, a magyarok-jobbágyai s nincs is saját lakóhelyük, hanem szétszórva erre-arra az egész országban, ritkán lakva nyílt vidékeken, hegyekben és erdőkben, többnyire nyájaikkal együtt rejtőzködve élnek le nyomoruságos életüket.

Hogy a székelyek hún származásuak, senki nem vonja kétségbe. Eredetük története a következő: azt találjuk a magyar krónikákban, hogy Attila király, minthogy több mint 125 évet élt, több mint 60 gyermeket hagyott hátra, közülük kettő emelkedett ki, Csaba és Aladár; mindkettőt korára nézve érettnek, lelki erényekben és szigorúságukban apjukhoz hasonlónak és a többieknél kiválóbbnak ítélték a főemberek s méltán határozották el, hogy közülük az egyik fogja atyját az uralmon követni. Ebből heves küzdelem kezdődött köztük, mert egyik sem akart a másiknak engedni. Csaba ugyanis Honorius görög császárra, – az ő nővérének unokája volt, – és a hunok nagyobb részére támaszkodva tört az uralomra; Aladár nem sok hunra számíthatott, hanem mivel alemann anyától született, a német fejedelmek nagy sokaságára, ez a nemzet ugyanis, mint most is, mindig áskálódott Magyarország ellen. Köztük volt történetesen egy bizonyos Detre, berni származásu, hadban kiváló férfit, aki fölkarolta Aladár ügyét s megígérve a segítséget ahhoz, hogy királyságát megkapja, a többi némettel együtt hadba indult. Mindkét részen hatalmas hadsereg volt; mikor összecsaptak, szörnyű öldöklés támadt, a csatának csak 14 nap múlva lett vége, s az elkeseredett vérengzésben mindkét fél felemésződött, a hunoknak csaknem minden ereje megsemmisült. Így Detre ügyessége által legyőzve, Csaba többi testvérével és 15,000 emberrel Görögországba ment nagybátyjához, Honoriusához, innen pedig Scythiába nagyapjához, Bendeguzhoz. Rajtuk kívül azonban volt még 3000 ember, aki futással menekülve az ütközetből, Pannoniában maradt, de mivel félték a nyugati népektől, amelyeknek egykor Attila király ádáz ellensége volt, Erdély legtávolabbi szögletébe, Csikmezőre költöztek észak felé s nehogy a

hunok maradványának gondolják őket, székelyeknek nevezték magukat; mi most latinul írva «Siculi»-nak hívjuk őket. Hosszu idő elteltével, mikor a Csabával eltávozott hunok számban nagyon megnövekedve visszatérőben voltak Scythiából s a Székelyföldön lakók is már messze kiterjesztették nemzetiségüket, ezek egészen Oroszországig amazok elé mentek, hogy szerezzék vissza a közös hazát. Mikor végül visszaszerezték, a többi scythától ugyanazt a helyet kérték lakóhelyül, ahol már kezdettől éltek, s ezt kiváló szolgálataikért készséggel megadták nekik.

Ez a székelyek eredete, innen a nemességük, amellyel valamennyien büszkélkedhetnek, még ha eke és kapa mellett élnek is le életüket, innen szabadságuk, hogy az évi adó fizetésétől és a robottól teljesen mentesek, s csak két dologra kötelesek. Mikor ugyanis a királyok háborúba indulnak, saját költségükön kell a vállalkozásban résztvenniök, de legrégebb szabadságuk szerint különböző feltételekkel. Mert ha keleti vagy északi ellenséggel, vagy az ország határán belül kell harcolni, minden egyes férfi fegyvert fog, s nem hagyják abba a háborút, csak ha befejeződött; ha ellenben nyugati ellenségről van szó, tized részüket küldik el s öt-tíz napnál tovább nem maradnak a táborban. A déliek ellen fele részük megy s amíg lehet, részt vesznek a háborúban. Mostanában az ország bajával az ő szabadságaik is kárt szenvedtek, mert kénytelenek voltak bajba jutott hazájuknak ott segítségül lenni, ahol a helyzet megkövetelte. Ugyanigy jártak az ökr-adóval is. Régi joguk szerint minden királynak csak háromszor fizettek családonként, vagy ahogy ők mondják, portánként egy-egy ökröt: a koronázáskor, házassága alkalmával és az elsőszülött születésekor; ha lány született, a harmadik fizetéstől felmentést kaptak. Most ideiglenesen elhagyva a régi szokást, nem vonakodnak gyakrabban is adni a király kérésére segítségül, a megvédendő ország javára.

Egyébként utódokban nem kevésbé termékeny nép, úgyhogy ma kb. 30,000 embert tud fegyverbe állítani, ha nem vonják el a házaktól védelmezőiket. Többnyire lovon harcolnak; semmi hadifelszerelésük, semmi fényes fegyverzetük, semmi katonai pompájuk nem tűnik fel, hanem számukban és ősi lelki erényeikben bizva, keményen harcolnak. Nem trombitával, hanem kürttel adnak jelt és ha nem kezdődik meg hamarosan az ütközet, megútna a tábori életet, gyorsan és észrevétlenül szétszélednek. Erkölcsök nem teljesen csiszolat-

lanok, de még meglátszik rajtuk a scytha nyersesség és csaknem minden szokásukban, törvényeikben és életmódjukban különböznek a magyaroktól, a vallást kivéve; még nyelvük sem teljesen hasonló, mert úgy beszélnek, mint a régiek. Betűk helyett négyszög-alakú jeleket vésnak botokra s a sort jobbról balra vezetik, mint a zsidók, egyiptomiak és törökök; e jelek közül egy vagy kettő néhány pont hozzáadásával többet jelent, mint ahogy a típusok számából gondolni lehetne. Az ottani lakosok előtt közismert, hogy a hunok használták ezeket a jeleket.

Az országgyűlésre fegyveresen jönnek, a kiválóbbak a gyülekezetbe ülnek, a többiek nagy zajjal köröskörül állnak meg, s hevesen tiltakoznak az olyan határozatok elfogadása ellen, amelyek nekik nem tetszenek. Ha mindnyájuk akarata ellen határoztak el valamit, olykor eltűrik; de legalább a javaslat szerzőjén, akinek az álhatatossága folytán valami szokatlan terhet róttak rájuk, megbosszúlják ezt a jogtalanságot; csapatostul mind rátámadnak a házára és földig lerombolják; s ha véletlenül valaki szabadságaiknak valami új korlátozását találja ki, fegyverrel is üldözik s ha elfogják, az országgyűlésen nyilvánosan megölik. Ha valakinek a házát lerombolták, mikor látják, hogy megbánta vétkét, együttesen újra felépítik, s jó barátságba kerülnek vele. Magyar módon öltözködnek, de nem nagyon pontosan és nem is nagy gonddal. Földet művelnek, a legjobb méneseket legeltetik, terményekben bővelkednek, borban nem mindenhol, ezért sört isznak.

A szászok népe kétségtelenül a német szászoktól, az egykor a három Ottó római császár, majd Nagy Károly frank király idejében harcban igen hatalmas néptől származott s elhagyva hazája földjét, erre a földre költözött. Ez mind a magyar krónikákból, mind a szászok vénjeinek elbeszéléséből kitűnik; ezek a dolog emlékéért őseiktől mintegy kézről-kézre kapva, egészen a mi időnkig megőrizték. Mert Geysa és később Szt. István király uralkodása alatt különböző nemzetiségek, csehek, lengyelek, görögök, örmények, bessenyők, szászok, türingiaiak, rajnaiak, kunok, latinok és még sokan mások jöttek Magyarországra s itt hosszabb ideig egyetértésben élve a magyarokkal, könnyen elérték, hogy házasodtak velük és nemességükben is részt adtak nekik. De az öregebb lakosság igazabb okára emlékezik idekerülésüknek. Ők egykor, mondják, fellázdattak vezéreik ellen s néhányat meg is öltek, ezért nem mertek hazájukban maradni, hanem mindenfelé szétszéledtek, s egy részük

Pannoniába jött. A király, aki abban az időben uralkodott, bár az állandó háborúk miatt haragudott a németekre, megszánta a menekülő száműzötteket s nem ellenezte, hogy a mindenféle ellenséges népektől feldúlt országot gyarmatosokkal töltsék meg, de Erdélyben, mintegy az ország zugában adott nekik keskeny, megműveletlen, zord helyet lakásul és úgy határozott, hogy a királyok parasztjai legyenek, akiket magyarul jobbágyoknak neveznek. Egészen a mai napig megtartották ősi arcformájukat, hazai szokásaikat és nyelvüket. Igen szorgalmasak, dolgosak, leginkább kereskedéssel és mindenfajta iparral foglalkoznak. A rablásnak, vagy lopásnak nevét sem ismerik, ételeik inkább táplálóak, mint választékosak. Házuk és más dolgaik gyarapítására nagyobb gondjuk van, mint bármely más erdélyi nemzetnek, s megelégedetten élnek, legkevesbbé sem vágyva a máséra; olyan buzgók az épületek emelésében, földművelésben és szőlőültetésben, hogy Erdélynek annál a részénél, amelyet a szászok laknak, nincs ma szebb vagy termékenyebb; ezt látva időközben a királyok, magánjogi törvényeket és polgárjogot adományoztak nekik s megengedték, hogy fallal vegyék körül városaikat. A megállapított összegben kívül is vethetnek ki rájuk pénz-adót, amennyit és ahányszor a király akarja, sőt szívesen és vonakodás nélkül fizetik meg, de a katonáskodásban, gondolom, szabadságuk otthoni elvesztése miatt, elfajzottak őseiktől, gyalogosan harcolnak, falak között igen erősek, nyílt mezőn hamar meghátrálnak, ezért van az, hogy szívesebben segítik pénzzel, mint katonával a király hadi vállalkozásait. Egyébként az asszonyok éppugy szatócskodnak, mint a férfiak és versenyeznek férjeikkel vagyonuk gyarapításában; a magyar szokásokkal szemben, házasságra érett korban adják férjhez lányukat; 20 éves korukban még nem értek meg stb.

A magyarok, akik elsősorban számitanak nemeseeknek Erdélyben, a hunoktól származnak, de mint mondják, nem kis idő elteltével követték a székelyeket; szokásaik, viseletük, törvényeik, nyelvük ugyanaz, mint Pannonia többi magyarjainál, csak néhány sajátosságuk van, de ilyen különbségeket nemcsak egy országban, vagy tartományban, hanem az egyes városokon és családokon belül is lehet látni. Földjüket kitünően művelik, nem városokban laknak, hanem faluszerűen, várakban és házakban. Akiknek jobban megy a sora, ha nem is kimagasló emberek, tágas és szép házat építenek, egyesek kőből, mások fából. Az állami életben részt vesznek, műveltebb erköl-

csökre törekszenek, bőségesen étkeznek és szeretik a fűszereket, mint a többi magyarok, a vadászatot, madarászatot különös kedvvel űzik, előkelően és nagy gonddal öltözködnek, de ritkán selyembe, szeretik a sokféle színt, feketét csak akkor vesznek fel, mikor gyászolnak, lábuk és fejük ruházatában hanyagabbak. Ez a nép harcban a legbátrabb, félelmet nem ismer, hazája megvédésében buzgó, a háboru megindításában és az ütközet megkezdésében sokkal lassúbb, s többet nyújt a végén, mint amennyit az elején ígér, úgyhogy gyakran, mintegy felingerelve, nem tudja a megindított háborút, vagy a megkezdett harcot abbahagyni, csak miután vagy ő, vagy az ellenség ropant veszteségeket szenvedett. Világosan kitűnt ez Gritti Alajos [a szultán küldöttje] meggyilkolásánál. Mert mielőtt megölését elhatározták, felszólították, hogy távozzék el békésen az országból, megbocsátották neki Czibak, egy derék és nagy férfiú halálát is, csak legalább azt ne tudja véghez vinni, amit sok főúr elvesztésére tervezett. De mikor türelemmel semmire sem mentek, fegyverrel megölték, bár a fejedelem nem akarta.

A nemesség megszerzéséhez semmi mesterség, semmi foglalkozás nem alkalmasabb, mint a katonáskodás és az irodalom. Az ellenséget lándzsával letaszítani a lóról a legnagyobb dicsőség. A háboruba lovon mennek, egykor mind nehéz páncélban, most mind könnyű fegyverzetben, amely szokást kétségtelenül a törököktől vették. Mert Mátyás király nagy dicsőséggel és fényes győzelmekkel virágzó idejében a pikkelyes páncélok használata általános volt, Ulászló és fia Lajos alatt lassanként kezdtek elhanyagolni, a mohácsi vereség után pedig mellőzték és az egész katonáskodás régi módjával együtt teljesen eltűnt, helyébe jöttek, akiket hazai nyelven huszároknak neveznek, gondolom a harcban való könnyű mozgásuk s a töröklovak fürgesége csábított bevezetésükre, vagy inkább, mert minden halandók közt az a háborus gyakorlat, hogy a legyőzöttek átveszik a győztesek szokásait.

Fegyverzetük acélsisak, horgos vért, török kard, – szablyának nevezik, – baljukban pajzs, amely egész mellvértjüket és fejüket fedezi, jobbjukban vaskeptyü, benne lándzsa, amelynek hegye alatt valami selyem-kendő van; lovaik különböző fajták, de a legjobbak a törökök, ezeket döntő küzdelemre tartogatják, mert gyorsabbak is, mozgékonyabbak is a többiekénél s minden külön tanítás nélkül használhatók mindkét csapatmozdulatra, a rohamra és a visszavonulásra.

Egyébként, bár ilyen különböző népek lakják ugyanazt

a földet, csodálatos egyetértésben és összhangban élnek egymással. S ha néha civakodnak is, ami testvérek között is meg-esik, mikor külső ellenség támad, újra kibékülnek, hogy csodálatos ügyességgel és okossággal megvédelmezzék magukat és az övéiket. Ez Magyarország annyi vereségével és királyainak annyi változásával összehasonlítva is kiderül, ők ugyanis eddig mindig tüztől és vastól érintetlenül őrizték meg hazájukat. Minden egyes nemzetnek 7–7 székhelye van. A székelyeké Udvarhely és Keresztur, Csík és Gyergyó, Maros, Kézdi, Sepsi, Orbai és Aranyas; a szászoké [Szeben,] Szászváros, Sebes, Szerdahely, Kőhalom, Sink, Kézdi. A magyarok úgynevezett megyéi: a gyulafehérvári, Küküllő, Kolos, Doboka, Szolnok, Torda és Hunyad. Mindegyiknek az élén a székelyeknél és magyaroknál a főispánok állnak, férfiak, akik ismerik a törvényeket és alkalmasak a tisztségek betöltésére, a szászoknál királybírók. Ezért így megőrizve a rendet, akár háború támad, akár az állami adókat szedik be, vagy más ilyesmit kell közösen elintézni, minden nehézség nélkül és rövid idő alatt megcsinálják, amit akarnak. Azt hiszem, hogy ez a 7–7 székhelyre osztás a hét várból eredt, az erdélyiek régi nevéből. Mert ahogy a magyarok krónikái írják, a hunok nagy tömegben kijöve Scythiából és bejöve a tartományba, amelynek most Erdély a neve, hét seregre oszlottak, melyeknek mindegyike 30,875 fegyveresből állott s mindegyik külön vezért kapott és külön helyet jelöltek ki neki, ahol föld-várat emelve megvédhetik feleségeiket és gyermekeiket, míg Pannoniába indulnak. Tévednek tehát azok, akik azt állítják, hogy csak a szászok nevezik magukat saját nyelvükön «Siebenbürgenses»-nek, hét városukról, Kolozsvárról, Szebenről és a többiekről, amelyeket ők építettek és növeltek; hanem az összes erdélyieket így kell nevezni, a hunoknak arról a hét földváráról, amelyet ott emeltek, ahol táboraikat felütötték. Ez tehát ennek a tartománynak a helyzete, ilyen az állapota, hogy ne nőjön nagy fejezetté ez a kis rész. A hegyeken túlról és Moldvából minden oldalról szorongatják és támadják a tatárok és törökök, úgy hogy Erdély is hajszálon függ.